

УДК 130.2 + 378.1

О. П. Зеленська

**УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ
КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ**

Важливою ознакою суспільного життя сучасності є зміщення вектора, що визначає соціальні, колективні та персональні очікування, в напрям до людини. Силові лінії теоретичних і практичних проєктів суспільного розвитку все виразніше проступають у координатах, де „людський вимір” є найбільш адекватним, привілейованим способом опису соціальної проблеми, незалежно, якою мовою він виконується – економічною, політико-правовою, гуманітарно-культурною чи освітньою. Вряд чи хто буде сперечатися, що радикальні соціальні перетворення, незалежно від причин, що їх породжують, неможливі без глибинної трансформації суспільної, масової свідомості, без видозміни її філософських, ідеологічних та духовних основ. А це, в свою чергу, не може відбуватися без, перш за все, становлення нової освітньої парадигми в українському соціумі, що відбувається в умовах глобалізації, з урахуванням політичних, економічних, культурних та соціальних завдань глобального світового руху та оновлення, яке проходить в країні, а також практичного соціально-культурного досвіду, зростання впливу етнокультурного чинника, переходу до інформаційного суспільства. В Національній доктрині розвитку освіти наголошено, що освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності. Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями [11, с. 9]. Нагальним є процес формування гуманітарної освіти в системі підготовки кадрів. Національна система освіти повинна відрізнитися своїм культурним і мовним багатством, етноцінностями і традиціями. Отже, культуротворча функція, яка є однією з соціальних функцій освіти, культурологічна підготовка як фактор закладення загальнокультурного потенціалу особистості, формування її духовних цінностей, моральних норм, загальнокультурних якостей, культурологічних знань, умінь і навичок тощо є незаперечною умовою виховання і навчання у ВНЗ. Університети повинні забезпечити майбутнім поколінням освіту і виховання, що сприяло б справжній гармонії навколишнього середовища та самого життя. Університет створює, вивчає, критично осмислює та передає культуру за

допомогою проведення досліджень і навчання [5, с. 7 – 8]. У зв'язку з цим, особливої уваги набуває загальна та професійна освіченість майбутніх офіцерів міліції, високий рівень якої досягається в ході не тільки професійної, але й культурологічної підготовки курсантів ВНЗ системи МВС України, що є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу. Метою культурологічної підготовки курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України є задоволення індивідуальних потреб громадян у особистісному та професійному зростанні, а також забезпечення потреб держави в кваліфікованих кадрах, що мають високий рівень професіоналізму та культури, здатних компетентно та відповідально виконувати посадові функції. Культурологія – наука про зародження, розвиток та майбутнє культурного світу людини, об'єктивні закономірності загальнолюдського культурного розвитку, рушійні сили культурних процесів, явищ і подій матеріального і духовного світу людини [10, с. 11]. Сучасне прагнення до гуманізації суспільства, утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей свідомо стимулює інтерес саме до культурного аспекту формування особистості, до вирішення проблем культурологічного забезпечення навчального процесу у ВНЗ та визначає загальнокультурний розвиток, культурологічну підготовку студентів і курсантів як надзвичайно важливий чинник залучення молоді до культури та мистецтва.

Оскільки проблема культури, культуротворчої функції, культурологічної підготовки, культурологічного забезпечення навчального процесу у ВНЗ є однією з найбільш актуальних у педагогічній та науково-дослідній діяльності, вона знаходить своє висвітлення в працях таких науковців, педагогів, методистів, як О. Латишева, К. Лях, І. Носкова, Л. Полякова, Т. Шевченко, О. Гірний, П. Донець, Г. Меднікова, В. Морозов, В. Присакар, С. Рик, Є. Смотрицький, З. Донець, А. Яковлев, Д. Чижевський, О. Рудницька, А. Зязун, В. Розин, В. Маслов, Н. Ігошкіна, Н. Пашенко, М. Жулинський, Н. Старовойтова, В. Литвин, З. Гіптерс, В. Шейко, Р. Беланова, В. Кремень, Є. Подольська, Т. Зюзіна, О. Шевнюк та деяких інших. Однак реалії життя, сучасний стан країни та перспективи її розвитку, криза духовності, моральний занепад, зневага до культурної спадщини минулого, розмивання культурної самобутності, соціальна незахищеність молоді, деформування ціннісних орієнтацій, зокрема в середовищі студентів і курсантів ВНЗ вимагають подальшого вивчення та вирішення цих питань, серед яких місце, роль і значення рідної мови як складової системи національної культури є одним з найголовніших. Бо мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, сутність нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного і національного. Мова – душа кожної національності, її святості і найцінніший скарб. І поки живе мова – житиме й народ, яко національність (Іван Огієнко).

Будь-яка мова, зокрема українська – це унікальне явище, феномен культури, вияв творчої діяльності людей протягом віків, що перебуває в процесі постійного розвитку. Мова – явище системне, яке має ряд взаємопов'язаних функцій, серед яких комунікативна, ідентифікаційна, експресивна, гносеологічна чи пізнавальна, мислетворча, естетична, номінативна, світоглядна та соціокультурна. Видатний педагог К. Ушинський писав, що спочатку було Слово, і з Богом було слово, і Слово було – Бог, так пише Святе Письмо, – з цього почався Всесвіт. Людство ж не раз мало можливість переконатися у силі Слова. Відомим є і вислів: Коли зникає народна мова, – народу нема більше ... доки жива мова народна в устах народу, доти живий і народ [15]. В. фон Гумбольдт стверджує, що мова не тільки засіб комунікації, а й творець дійсності, який формує у кожного народу особливе бачення світу, а отже і культуру. У кожній мові закладено самобутнє світосприйняття. Як окремих звук стоїть між предметом і людиною, так і вся мова в цілому виступає між людиною і природою, що впливає на неї зсередини і ззовні. Людина оточує себе світом звуків, щоб сприйняти й засвоїти світ предметів. Позаяк сприймання і діяльність людини цілком залежить від її уявлень, то її відношення до предметів цілком зумовлене її мовою. тим самим актом, яким вона творить мову, людина віддає себе в її владу: кожна мова описує навколо народу, якому належить, коло, звідки людині дано вийти лише остільки, оскільки вона тут же вступає в коло іншої мови [8, с. 98]. Є. Сепір вказує на взаємозв'язок мови та світогляду, зазначаючи, що людина значною мірою залежить від впливу конкретної мови, яка є засобом вираження у даному суспільстві. Абсолютно помилковою є думка, що людина насправді орієнтується, не вдаючись до допомоги мови, і що мова є просто випадковим засобом для розв'язання специфічних проблем спілкування і мислення. Факти свідчать про те, що «реальний світ» значною мірою несвідомо будується на мовних нормах даного суспільства [12]. Згідно з гіпотезою лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа мова не просто засіб вираження та оформлення думок. Вона визначає хід наших думок та їх результати. Внаслідок цього у культурах, що відрізняються мовами, формуються й інші уявлення про світ. Філософи М. Гайдеггер, Г. Гадамер дотримуються думки, що насправді не ми володіємо мовою, а навпаки, мова володіє нами. Не вербалізоване, не впіймане словом вислизає з ясно освітленого кону свідомості в темну імлу непевних, хаотичних відчуттів. Єдино лише висловлене існує для нас реально: мова і тільки мова велить нам сприймати світ таким, а не інакшим. Мова є змістилищем, де здійснюється життя народу, вона формує той світ, в якому життя народу взагалі є можливим [6, с. 251]. В. Колесов розглядає мову як інтелектуальну силу, яка збиралася нами на протязі віків у зоні ноосфери, а культуру як таку, що поєднує мову з суб'єктом її дії –

інтелектуальною людиною. Д. Лихачов вбачає перспективу розвитку культури у збільшенні „сектору свободи в літературі”. М. Епштейн розмірковує про те, що у відповідності з високими темпами розвитку життя і цивілізації, культура та основна її складова – Слово, повинні розвиватися не менш інтенсивно, а може і більш інтенсивно, і як приклад наводить English, мову, яка постійно розширює свою лексичну систему [1, с. 17]. На думку О. Забужко, національна мова – чи не єдина абсолютно неборна нематеріальна даність, із форм якої душа негодна вийти так само, як із „приділеного” їй тіла: словом структурується все наше внутрішнє життя, від мислення до сновидінь [9, с. 103]. Мова може вселяти почуття патріотизму, подібне до національного патріотичного почуття, яке пов’язане з ідеєю нації. Мова, недоторкана сутність, що протиставляється іншим мовам, набуває високого статусу на шкалі цінностей, становище, яке потребує «відстоювання». У відповідь на загрозовий для мови здвиг це почуття вірності мові призводить у дію сили, спрямовані на збереження мови, яке перебуває під загрозою, воно перетворює мову в символ віри і святиню [4, с. 68].

Національна держава не може існувати як така без єдиної національної мови, єдиної національної культури. Серед багатьох складових національної культури особливе місце як найважливіші посідають мистецтво, історія та мова, бо з ними громадяни пов’язують образ своєї культури. І в цьому проявляється культуроносна функція мови, взаємозалежний зв’язок мови і культури. На думку Thomas A., структура мови обслуговує культурну пам’ять і мова є свідомим проявом культури [17, с. 46]. Мова – складова культури та її концентрований вияв. У свою чергу, культура кожного народу закодована в його мові, через яку відбувається пізнання народу, його культури, ментальності, способу життя, здійснюється обмін духовними цінностями. Глибоке усвідомлення виняткової ролі рідної мови в життєдіяльності нації, держави входить в систему громадянських цінностей. Мова та культура мають багато спільного: 1) культура так само, як і мова – це форма свідомості, яка відображає світогляд людини; 2) культура і мова існують у діалозі між собою; 3) суб’єкт культури і мови – це завжди індивід або соціум, особистість або суспільство; 4) нормативність – загальна для мови і культури ознака; 5) історизм – одна із сутнісних властивостей культури і мови [13, с. 117]. З одного боку, мова є продуктом, складовою і знаряддям культури, а також умовою її існування. А з іншого, мова є автономною по відношенню до культури. Кожна держава веде політику на підтримку та захист державної мови. Мовна політика держави забезпечує функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, особливо внутрішньо національних комунікаціях. Мета мовної політики в Україні – гарантування дбайливого ставлення до всіх поширених в Україні культурно-мовних традицій без будь-якої дискримінації,

забезпечення соціально-прийнятих і виправданих форм використання мови у сферах державного управління, ділового спілкування та професійної діяльності. Щодо стратегії мовної освіти в Україні, зокрема що стосується української мови, то в державі створюється система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами України державною мовою. Освіта сприяє розвитку високої мовної культури громадян, вихованню поваги до державної мови [11, с. 10].

Мова відіграє величезну роль у нашому житті. Мабуть що саме через те, що ми так з цим звиклися, ми рідко звертаємо на неї увагу, приймаючи її, подібно до дихання чи ходьби, за звичайну річ. Значення мови виключно велике – адже в багатьох випадках саме дякуючи мові людина відрізняється від тварини [2, с. 17]. Людський колектив, який створює мову, звертається до неї для задоволення своїх потреб, викликаних його свідомою діяльністю. У рідній мові здатність до міжкультурного спілкування формується в безпосередньому зв'язку із соціальним середовищем у процесі накопичення соціального досвіду. Мова – засіб спілкування між людьми і засіб висловлювання їх думок і почуттів. У мові, отже, в першу чергу виділяються дві функції: інтеріндивідуальна (міжіндивідуальна) – бути засобом спілкування, комунікації та інтраіндивідуальна (внутрішньо індивідуальна) – бути вираженням думки. Мова виступає як засіб доступу до розумових процесів. Саме в мові фіксується досвід людства, його мислення. Мова діє як пізнавальний механізм, система знаків, що специфічно кодифікує та трансформує інформацію. Із визначення мови як системи знаків, які функціонують як засоби комунікації та знаряддя думки, виходить, що потрібно, з одного боку, вивчати мову в її відношенні до культури та її історії (культура – творення суспільної особи), з іншого – в її відношенні до думки та її історії, тобто вивчати мову в її найсуттєвіших моментах [10, с. 19]. Мовознавець О. Пінчук підкреслює, що наша мова – не лише засіб спілкування, а й знаряддя, інструмент духовної діяльності людини і водночас – продукт цієї діяльності (кожен з нас – мовотворець). Мова – не стільки інструмент відтворення, моделювання дійсності, скільки інструмент творення, моделювання нової, ще неіснуючої, потенційної дійсності. Рідна мова – невичерпне джерело духовного зростання особистості, її громадянського становлення, розвитку національно своєрідних рис, багатьох психологічних характеристик особистості як представника конкретного народу, етносу, нації [3, с. 56 – 57].

Мова та культура є основою, головними чинниками збереження національної ідентичності, втрата яких веде до зникнення національної самобутності та самосвідомості, національної спільноти та її ідентичності. Серед складників національної ідентичності найголовнішими є такі: етномовний, який передбачає спільність походження та мови; історичний

(спільна історія та пам'ять про неї); культурний (спільність культурної традиції); релігійний (єдність релігійних спільнот); соціально-економічний (спільна соціально-економічна діяльність); політичний (єдність регіональних еліт та їхніх цілей) [14, с. 68.].

Національна мова – найцінніший здобуток культури, економічної, політичної та духовної діяльності окремого народу. Але одночасно вона є також здобутком усього людства, оскільки будь-яка мова зазнає впливу іншої. А всі мови – породження світового колективного розуму, продукт людської діяльності. Українська мова зазнавала та продовжує зазнавати вплив інших мов та культур внаслідок свого сприятливого розташування на основних шляхах між Європою та Азією. Історія розвитку української мови – це основа розвитку всієї культури українського народу.

Автори „Словника-довідника з культури української мови” (1996) Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлюк наголошують, що мова – це неоціненний скарб народу, найголовніший літопис його життя. У глибинах мови – філософський розум, витончений естетичний смак, справді поетичне чуття, праця зосередженої думки, надзвичайна чутливість до найтонших переливів у явищах природи, сувора логіка, високі духовні злети. І щоб оволодіти цим скарбом, людина мусить постійно докладати зусилля, усвідомлюючи, що існує складна наука рідної мови. Українська мова є невіддільною ознакою самої нації, одним із найістотніших чинників її самовиявлення і світосприйняття, важливим показником її життєдіяльності та духовності. Ось чому в неї стільки друзів і стільки запеклих ворогів. Наші недруги із самого зародження української мови докладали найогидніших зусиль, аби знищити українську мову або хоча б применшити її роль, її значення, багатство і красу.

У 1989 р., коли був прийнятий закон Української РСР „Про мови в Українській РСР”, що регулює відносини в сфері використання національної мови, українська мова нарешті здобула статус державної мови. Однак, той факт, що українська мова ще до сих пір не стала чинником єднання суспільств, мовою міжнаціонального спілкування в Україні, а сфера її використання звужується, свідчить про те, що й сьогодні наша мова потребує захисту і з боку держави, і з боку суспільств.

Протягом довгої історії українського народу війни, репресії, насильне переселення людей, колонізатори різних мастей, ідеологи імперій підривали соціальну основу української мови, робили все, щоб викоринити слово українського народу, приректи його на небуття. В історії української мови були трагічні часи, коли її обмежували „хатнім вжитком”, а то й повністю заперечували і забороняли.

Наприклад, жорстоку політику денационалізації вела польська, литовська, угорська шляхта. Представникам української старшини, селам чи

містам правлячі режими могли навіть залишати маєтки, чини, промисли та землю. Але руйнувалися школи і храми, нищилися колегіуми та освітньо-мистецькі братства, друкарні та книгарні, переслідувалася інтелігенція, яка орієнтувалася на українську національну культуру та мову, тому що вони розуміли, що без мови немає всенародної свідомості, нації та державності. Також значну кривду зазнала українська мова від російського самодержавства. Наприклад, видавалися укази про неприпустимість існування українських шкіл, театрів, видавництв; у 1863 р. тодішній міністр внутрішніх справ П. Валуєв наказав цензурі заборонити публікацію релігійних, навчальних та освітніх книжок українською мовою, але дозволив публікацію художньої літератури, що було пізніше заборонено Емським наказом. Українська мова, як жодна з європейських мов, пережила упродовж XVIII-XX ст.. 173 укази про заборону на її використання.

Ми навели лише кілька прикладів тернистого шляху розвитку і становлення української мови протягом століть, але в житті не тільки окремої людини, а й всієї нації, всієї країни, як відомо, ніщо не досягається легко, а такі приклади лише ще раз дають змогу переконатися у винятковій ролі рідної мови в житті та діяльності нації та держави. Слово – це наш Бог, і жити воно має вічно, бо разом із мовою умирає і народ [7, с. 8]. Сьогодні питання державної мови – української – в нашому суспільстві все ще залишається заполітизованим. М. Боришевський пише про те, що певна частина громадян ще й досі вірить, нібито українці добровільно зреклися рідної мови – мови свого роду. Але безглуздість такої версії ще в позаминулому столітті показав відомий український філософ, психолінгвіст О. Потебня. У праці „Мова і народність” він переконливо довів, що жоден народ добровільно не відмовляється від своєї мови, оскільки така відмова загрожує йому втратою основної суті і форми власної свідомості, внаслідок чого на місці витіснених форм свідомості запановує мерзенність спустошення. Людина не може розвиватися з таким станом національної свідомості, оскільки озлобленість проти мови свого роду руйнує, інвалідизує таку особистість [3, с. 56]. К. Ушинський у праці „Рідна мова” настійно наголошував, що поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ. Відберіть у народу все – і він усе може повернути; але відберіть мову, і він ніколи більше не створить її, нову батьківщину навіть може створити народ, але мови – ніколи; вимерла мова в устах народу – вимер і народ [16, с. 223].

Таким чином, мові завжди приділяли велику увагу державні діячі, мислителі, філософи, освітяни, науковці, мистецтвознавці, культурологи, бо вона обов'язковий атрибут держави, запорука розвитку інтелектуального потенціалу країни, національної гідності, духовності та добробуту людей, їх освіти, скарбниця ментальності, загальнолюдських морально-етичних

цінностей, вироблених історією на основі народної моралі, етикету, традицій та культури. Розвиток української мови – важливе завдання, що може розв’язуватися засобами ефективної та якісної освіти. Істинна вища освіта повинна бути гуманітарною, бо в центрі уваги гуманітарної сфери перебуває людина як основна мета і критерій суспільного розвитку, а її зовнішньою межею є духовна культура, що включає рівні та форми суспільної свідомості, систему освіти і виховання, культуру, літературу, мистецтво, мову, філософію, науки та моралі. Удосконалення та модернізація навчання української мови як складової вселюдської культури і розвитку цивілізації у ВНЗ, зокрема системи МВС України є актуальною науково-освітньою проблемою.

Список використаної літератури

- 1. Атаманова Е. Д.** Культура, рождающаяся в слове (на материале современной литературы) / Е. Д. Атаманова // Культура народов Причерноморья : научный журнал. – 2007. – № 110. – Т. 1. – С. 17 – 19.
- 2. Блумфилд Л.** Язык /Л. Блумфилд. – М. : Изд-во „Прогресс”, 1968. – 606 с.
- 3. Боришевський М. Й.** Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2(59). – С. 49 – 57.
- 4. Вайнрах У.** Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрах // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. 6. – Языковые контакты. – С. 25 – 60.
- 5. Велика хартія університетів** // Болонський процес : документи. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 168 с.
- 6. Возняк Т. С.** Тексти та переклади / Т. С. Возняк. – Харків : Фоліо, 1998. – 667 с.
- 7. Грушевський М.** Про українську мову і українську школу / М. Грушевський. – К. : Веселка, 1991. – 46 с.
- 8. Гумбольдт В.** Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
- 9. Забужко О.** Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х / О. Забужко – К. : Вид-во „Факт”, 1999. – 340 с.
- 10. Кравець М. С.** Культурологія : підручник для студ. вищ. навч. закладів I-IV рівнів акредитації / М. С. Кравець. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 320 с.
- 11. Національна доктрина розвитку освіти** // Болонський процес : Нормативно-правові документи. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 102 с.
- 12. Сепир Е.** Положение лингвистики как науки / Е. Сепир // Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. – М. : Просвещение, 1964. – Т. 1. – 466 с.
- 13. Тер-Минасова С. Г.** Язык и межкультурная коммуникация : Учеб. пособие / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
- 14. Чередниченко О.** Мова та ідентичність у глобальному світі / Олександр Чередниченко // Вища шк. – 2009. – № 9. – С. 67 – 72.
- 15. Ушинський К. Д.** Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К. : Радянська школа, 1983. – Т. 1. – 350 с.
- 16. Язык и мышление.** – М. : Изд-во

„Наука”, 1967. – 312 с. 17. Thomas A. (Hg): Kulturstandart in der nationalen Begegnung. – Saarbrücken : Breitenback, 1991. – 236 s.

Зеленська О. П. Українська мова як важливий елемент національної культури та її значення для культурологічної підготовки курсантів ВНЗ МВС України

Удосконалення та модернізація навчання української мови як складової вселюдської культури і розвитку цивілізації у ВНЗ, зокрема системи МВС України є актуальною науково-освітньою проблемою.

Ключові слова: українська мова, культура, культурологічна підготовка, курсант, ВНЗ МВС України.

Зеленская Е. П. Украинский язык как важный элемент национальной культуры и его значение для культурологической подготовки курсантов вузов МВД Украины

Совершенствование и модернизация изучения украинского языка как составляющей общечеловеческой культуры и развития цивилизации в ВУЗах, в частности системы МВД Украины является актуальной научно-образовательной проблемой.

Ключевые слова: украинский язык, культура, культурологическая подготовка, курсант, ВУЗ МВД Украины.

Zelenska O. P. The Ukrainian language as an important element of the national culture and its significance for the culturological training of the cadets at the higher educational establishments of the ministry of internal affairs of Ukraine

Improving and modernizing the process of learning the Ukrainian language as a component of the culture common to all mankind and the development of the civilization is an urgent scientific and educational problem.

Keywords: the Ukrainian language, culture, culturological training, cadet, higher educational establishment of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2012 р.

Прийнято до друку 25.05.2012 р.